

Донченко Наталія Петрівна
заслужений діяч мистецтв України,
професор Київського національного університету
культури і мистецтв
donchenko.natal@gmail.com;
Зайцева Ірина Євгенівна
кандидат педагогічних наук, доцент
Київського національного університету
культури і мистецтв

НОВАЦІЇ ПОСТАНОВКИ МЮЗИКЛУ "НОРД-ОСТ"

Мета дослідження – здійснити реконструкцію першого мюзиклу на пострадянському театральному просторі, створеному за бродвейськими технологіями та проаналізувати і з'ясувати особливості реалізації західної моделі створення і прокату мюзиклу на прикладі вистави "Норд-Ост" за романом В. Каверіна "Два капітани". **Методологія** дослідження побудована на комплексному підході історичного театрознавства, застосовано методи систематизації, реконструювання та узагальнення. **Наукова новизна** полягає в утвердженні значення європейського "мюзиклового буму" кінця XX – початку XXI ст. як нового етапу розвитку сучасного театральньо-музичного мистецтва, зокрема російського мюзиклу "Норд-Ост" як вдалої моделі поєднання західних технологій створення і прокату видовищної форми з традиціями системи ілюзорного театру. **Висновки.** У результаті здійсненого дослідження можна зробити висновок, що, по-перше, "мюзикловий бум" кінця XX – початку XXI ст. актуалізував для митців перспективні завдання: підготовку генерації універсальних акторів для цього синтетичного жанру, композиторів, лібретистів, режисерів та хореографів-постановників; по-друге, збагачення професійного досвіду російських продюсерів, здатних працювати у сфері музично-театрального мистецтва; по-третє, мюзикл поліфункціональний і синтетичний жанр, а тому є дійовим засобом виховання аудиторії; одна з його найважливіших функцій – пізнавально-евристична – знайомство з класичними творами літератури ("Норд-Ост" – інсценізація роману В. Каверіна "Два капітани"); по-четверте, мюзикл "Норд-Ост" відкрив нову сторінку в історії сучасного російського театру, продемонструвавши високий художній рівень постановочної і виконавської культури, наявність новітніх технологій, оволодіння практикою бродвейського маркетингу; по-п'яте, "Норд-Ост" сприяв подальшому розвитку жанру на російській національній основі.

Ключові слова: західна продюсерська модель, бродвейські технології, самобутня форма російського мюзиклу, універсальний актор.

Донченко Наталія Петрівна, заслуженный деятель искусств Украины, профессор Киевского национального университета культуры и искусств; Зайцева Ирина Евгеньевна, кандидат педагогических наук, доцент Киевского национального университета культуры и искусств

Новации постановки мюзикла "Норд-Ост"

Цель работы. Осуществить реконструкцию первого мюзикла на постсоветском театральном пространстве, созданного по бродвейским технологиям, проанализировать и выявить особенности реализации западной модели создания и проката мюзикла на примере спектакля "Норд-Ост" по роману В. Каверина "Два капитана". **Методология** исследования основана на комплексном подходе исторического театроведения, в котором используются методы систематизации, реконструкции и обобщения. **Научная новизна** состоит в утверждении значения европейского "мюзиклового бума" конца XX – начала XXI века как нового этапа развития современного театральньо-музыкального искусства, в частности российского мюзикла "Норд-Ост" – удачной модели соединения западных технологий создания и проката зрелищной формы с традициями системы иллюзорного театра. **Выводы.** В результате проведенного исследования можно сделать вывод, что, во-первых, "мюзикловый бум" конца XX – начала XXI века актуализировал для творцов перспективные задания: подготовку поколения универсальных актеров для этого синтетического жанра, композиторов, либреттистов, режиссеров и хореографов-постановщиков; во-вторых, обогащение профессионального опыта российских продюсеров, способных работать в сфере музыкально-театрального искусства; в-третьих, мюзикл полифункциональный и синтетический жанр, а потому является действенным методом воспитания аудитории, одна из его важных функций – познавательно-евристическая – знакомство с классическими произведениями литературы ("Норд-Ост" – инсценізація роману В. Каверіна "Два капітани"); в-четвертых, мюзикл "Норд-Ост" открыл новую страницу в истории современного российского театра, продемонстрировав высокий художественный уровень постановочної и исполнительської культури, наличие новейших технологий, овладение практикой бродвейского маркетинга; в-пятых, "Норд-Ост" способствовал дальнейшему развитию жанра на российской национальной основе.

Ключевые слова: западная продюсерская модель, бродвейские технологии, самобытная форма российского мюзикла, универсальный актёр.

Donchenko Natalia, Honored Artist of Ukraine, Professor of Kyiv National University of Culture and Arts; Zaytseva Irina, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of Kyiv National University of Culture and Arts

Innovations of the production of the musical "Nord-Ost"

The purpose of the article is to carry out the reconstruction of the first musical in the post-Soviet theater space, created with the Broadway technologies, analyze and clarify the features of the realization of the Western model of musical creation and distribution through the example of the play "Nord-Ost" based on V.Kaverin's novel "Two Captains". The **methodology** of the research is based on the complex approach of historical theater studies, which uses methods of systematization, reconstruction and generalization. The **scientific novelty** consists in affirming the significance of the European "musical boom" of the late twentieth and early twenty-first centuries as a new stage in the development of modern theatrical and musical art, in particular the Russian musical "Nord-Ost", a successful model of combining Western technologies for creation and distribution of spectacular forms with the traditions of the illusory theater system. **Conclusions.** As a result of the study, we can conclude that, firstly, the "musical boom" of the late twentieth and early twenty-first centuries actualized for the creators perspective tasks: preparation of a generation of universal actors for this synthetic genre, composers, librettists, directors and choreographers-directors; secondly, the enrichment of the professional experience of Russian producers, who are able to work in the field of musical theatrical art; thirdly, the musical is a polyfunctional and synthetic genre, and therefore is an effective method of educating the audience, one of its important functions is cognitive-heuristic acquaintance with classical works of literature (Nord-Ost staged the novel by V. Kaverin "Two Captains"); fourthly, the musical "Nord-Ost" opened a new page in the history of the contemporary Russian theater, demonstrating a high artistic level of the staging and performing culture, the availability of new technologies, mastery of the practice of Broadway marketing; fifthly, Nord-Ost contributed to the further development of the genre on the Russian national basis.

Keywords: Western producer model, Broadway technologies, original form of Russian musical, universal actor.

Актуальність теми дослідження. Театр як "художнє дзеркало життя" на рубежі ХХ – початку ХХІ століття виводить на сцену нових героїв, визначає популярні жанри, в якості одного з яких виступає мюзикл. Запорукою успіху цього жанру у масовій аудиторії є синтез видовищності, музики та драматургії. (Сюжетною основою мюзиклу здебільшого є видатні твори класичної та сучасної літератури, а жанровий діапазон його проблематики майже безмежний). Використовуючи сучасну лексику та новації споріднених мистецтв, мюзикл озброюється новітніми технологіями, що відкривають невичерпні можливості для творчих зусиль усієї постановочної команди, що впроваджує музичний проект у життя.

Викладення основного матеріалу. Справжній мюзикловий бум, який охопив Європу напередодні третього тисячоліття, коли ознакою часу стає театральність, значно урізноманітнив історію сучасного світового театру багатьма новими успішними постановками. Серед них – широковідомі мюзикли: польський "Метро" Я. Стоклоси (1992), віденський німецькомовний "Елізабет" С. Левая (1992), французькі – "Собор Паризької Богоматері" (1998) Р. Коччанте, "Десять заповідей" (1999) П. Обиспо, "Ромео і Джульєтта" Ж.Пресгурвіка (2001) та десятки інших. Популярність цього видовищного жанру сприяла відкриттю нових музичних театрів в Гамбурзі, Берліні, Штуттгарті, Празі та інших містах. Доречно констатувати, що у столиці Чехії, крім п'яти великих театрів, в репертуарі яких йдуть мюзикли, 2001 р. відкрили Театр Бродвей, назва якого говорить сама за себе. Не втрачає своїх лідерських позицій і лондонський Вест-Енд – цей англійський Бродвейський театр. Більшість успішних європейських мюзиклів побачив глядач і по той бік океану. Таким чином, на часі стала потреба створення власного мюзиклового продукту на основі західних технологій та форми прокату і в країнах СНД.

Мета роботи: здійснити реконструкцію першого мюзиклу на пострадянському театральному просторі, створеному за бродвейськими технологіями, проаналізувати і з'ясувати особливості реалізації західної моделі створення і прокату мюзиклу на прикладі вистави "Норд-Ост" за романом В. Каверіна "Два капітани".

"Першою ластівкою" – мюзиклом, створеним за бродвейськими канонами на теренах пострадянського простору, став "Норд-Ост" за романом В.Каверіна "Два капітани", прем'єра якого відбулася 19 жовтня 2001 року на російській сцені. Пізніше з цією виставою познайомилися і українські глядачі під час гастрольного турне в Києві.

"Норд-Ост" поєднав щоденну стаціонарну форму прокату, національні корені літературної першооснови і новітні технології. Протягом 2001року вистава була зіграна 323 рази, трупа готувалася до першого ювілею. Але сценічну долю "Норд-Осту" 23 жовтні 2002 року трагічно перервали терористи. У той момент поняття "мюзикл" набуло навіть зловісного відтінку, відштовхнувши як потенційних глядачів, так і самих творців сценічних вистав.

Після трагедії та чотиримісячної перерви, пов'язаної з нею, було зіграно ще 90 вистав, – і мюзикл почав нове гастрольне життя. Побачили його і кияни, хоча подарувати мюзиклу "довге життя", як передбачалося авторами ще на початковій стадії проекту, так і не вдалося.

"Норд-Ост" у координатах сьогодення – це самобутня форма російського мюзиклу на основі бродвейської системи, одна з перших спроб поєднання російських театральних традицій (передусім

системи ілюзорного театру) і запозиченої продюсерської моделі, найновішої театральної практики, що відрізняється від моделей репертуарного чи антрепризового театру. І спроба, як виявив час, вдалася. Певною мірою вона вплинула і на створення 2003 року продюсерським центром "Арт-проект" першого стаціонарного українського мюзиклу "Екватор" (музика О.Злотника, текст Ю.Рибчинського, постановка В.Шулакова) за тими самими бродвейськими технологіями.

Відомі російські рецензенти мюзиклів, серед яких А. Варгафнік [1], М. Давидова [2], Г. Заславський [7], Б. Ігнатов [3], В. Кічин [4], А. Крижевський [5], Н. Потапова [6] та інші, висвітлюють, як правило, окремі аспекти втілення традиційного американського жанру на вітчизняному кону. Отже, наша мета – реконструювати виставу "Норд-Ост" від першої картини до фіналу, що допоможе познайомитися з художнім рівнем "легкого жанру" сучасного музичного театру. Матеріал статті можна використувати у процесі підготовки студентів творчих спеціальностей драматичного та музичного театру, студентів філологічних факультетів, культурологів з історії сучасного театального процесу.

Прем'єра мюзиклу "Норд-Ост" на сцені Московського "Театрального центру на Дубровці" відкрила нову сторінку в історії російського театру. Уперше в Росії було здійснено постановку мюзиклу за бродвейськими технологіями з бюджетом чотири мільйони доларів. Втілили цей творчий задум успішний підприємець Олексій Івашенко і актор Георгій Васильєв, вони ж – відомий дует авторської пісні "Івасі", які написали лібрето та музику і стали режисерами-постановниками.

У 1998 р. продюсерська компанія "Лінк" розпочала процес створення мюзиклу "Норд-Ост". Директор проекту популярний шоумен Олександр Цекало разом з авторами консультувалися з фахівцями відомої англійської фірми "Камерон Макінтош", що займається прокатами та постановкою мюзиклів. В наслідок чого було запроваджено бродвейські принципи маркетингу, стереозвук, комп'ютерне обладнання сцени, апаратуру для відеоефектів, спеціально переобладнано зал будинку культури, який здатен здивувати і вразити найвибагливішого з глядачів. Для зручності останніх організували спеціальний транспорт, який їх доставляв прямо до Театрального центру.

За бродвейською традицією важливе значення мала видовищність дійства. Образна, стримана, лаконічна сценографія художника Зіновія Марголіна – декілька променів-пандусів, що по ходу миттєво трансформуються, в будь яке місце дії – пристань, комунальну квартиру, коридори "Головпівнічморшляху" або північне стійбище – тут відбувається і головний "атракціон" – на сцену сідає справжній бомбардувальник, а в кінці вистави глядачів чекає ще один несподіваний трюк-сюрприз. Новітні технології, які змінюють перед аудиторією одну візуальну "картинку" на іншу, просто вражають своїми можливостями.

Аранжування композитора Сергія Чекрижова, за диригентським пультом – Ара Карапетян. Великий естрадно-симфонічний оркестр з синтезатором дозволяє глядачам насолоджуватися звуковими ефектами. Спеціальний монітор з гальорки транслює для виконавців на сцені роботу диригента, який знаходиться разом з музикантами в оркестровій ямі.

Задник сцени – екран, на якому відтворюються найрізноманітніші комп'ютерні та відеоефекти. На дуже високому професійному рівні Сергієм Мартиновим розроблена світлова партитура мюзиклу.

У виставі грає професійно підготовлена труппа музичного театру, яка займалася фізичною підготовкою, ритмікою. Актори володіють бездоганною дикцією та, як правило, мають і музичну, і драматичну освіту. У виставі зайнято 32 дорослих актори, та 11 дітей, котрі грають 180 ролей. Труппа має і так званих свінгів – акторів, котрі можуть замінити будь-якого виконавця в разі потреби.

Лібрето "Норд-Осту" створено на основі широковідомого роману російського письменника Валентина Каверіна "Два капітани". Сюжет роману зазнав змістовної переробки, скорочення, спрощення, продиктованих законами жанру. Проте пригоди, випробування, військова героїка, вірність мрії залишилися, як і два головних любовних трикутники – Сашко Григор'єв – Катя – Ромашов, Микола Антонович – Марія Василівна – Корабльов. Автори вважають, що зберегти сюжетну канву роману "Два капітани" допоміг досвід роботи з бардовською піснею, в котрій щільність інформації дуже велика. "Якість видовища, його унікальність, дивовижність повинні привертати глядачів роками. Сучасний мюзикл злився з рок-оперою та стадіонним шоу. Зникли діалоги, проте одночасно зникла потреба в Одрі Хепберн і Роні Моуді – акторів можна міняти, як кубики. І не потрібні напівтони: все на рівні плакату, маски, декларації.

Особливості російської мови, традиції російського театру дозволили нам орієнтуватися на драматичну дію, котра співається. На Заході звертаються до речитативу – у нас скоріше традиції акторського співу. Це схоже на Утьосова, на Висоцького – спів у образі" [4, 9].

За принципом кіномонтажу змінюються 43 картини мюзиклу – драматичні сцени чергуються з жанровими. Важливою видовищною складовою вистави є професійно поставлені танці хореографом Оленою Богдановичем і віртуозний степ Олега Гусенкова.

Музикл з коханням на все життя, вірністю, зрадництвом, різноманітними пригодами можна визначити за жанром як героїко-романтичний. А тому назва вистави повинна нести певний образний зміст. З цією метою було проведено окремий кастінг. Вибір впав на назву "Норд-Ост". Саме у напрямку норд-ост відправився мужній підкорювач Півночі капітан Татаринів, пошук його зниклої експедиції триває весь сюжет роману. А ще "Норд-Ост" – північно-східний вітер і вітер змін. Герої роману, пройшовши через випробування і втрати, зберегли честь і своє почуття – норд-ост спрямував їх правильним курсом – до щастя.

Музикл побудовано із застосуванням різноманітних новітніх сценічних технологій – це посилює вплив на сприйняття аудиторією класичного літературного тексту. Так, на початку вистави з глибини сцени протягнулися п'ять променів-пандусів, на яких розгортається дійство. Світлові та комп'ютерні спецефекти відтворюють ілюзію північного саява з електричними розрядами – захоплююча видовищна картина. На тлі цього дива природи звучать рядки з листа відважного дослідника Арктики, капітана шхуни "Святої Марії", який відкрив нову землю і назвав її "Марією" на честь коханої, але сама експедиція через зрадництво була приречена на загибель. Музична тема підкреслює драматизм їх змісту.

Миттєва трансформація пандусів переносить нас із суворої арктичної країни в теплий ранок. По місточку маленький німий хлопчик Сашко Григор'єв іде на риболовлю, але раптом лиха людина нападає на нього і відбирає ніж, на якому вирізьблене ім'я та прізвище батька малого. За хлопчечка заступається поштар, що розвозив пошту. Проте злочинець на очах Сашка безжалісно вбиває поштаря ножом і тікає. Безпорадність та жах охоплює дитину, яка підбирає розкидані листи та поштарську сумку.

Пристань. Гудки пароплавів, ледь чутний шум прибою, повільно спускається великий вантаж із тюками. Робітничий люд з артілі, очолює яку Григор'єв-старший, удатно й вправно перекидає ці тюки, немов жонглюючи, та злагоджено співає і танцює. Чудова пластика акторів (режисер з пластики – Сергій Лобанов) і хореографічне вирішення, запропоноване Оленою Богданович, відразу привертає глядацьку увагу. Вбрання простих поморів (художник по костюмах – Марія Данилова) запам'ятовується передусім малюнком яскравих шалей на дорідних ставних молодичках, що так нагадує витвори народного художнього розпису.

Атмосферу енергійного робочого ритму змінює лірична сцена, в якій домінує романсова тональність, сповнена ностальгічної зажури.

Спокійно й велично пульсує темно-малахітова морська стихія, і, здається, наповнює солоним морським бризом все навколо. Безшумна машинерія переносить нас на набережну міста Архангельська (в романі Каверіна – місто Енськ), де ми знайомимося з Марією Василівною, дружиною капітана Татаринова, їхньою донькою – маленькою Катрусею, її Бабусею, другом родини – Іваном Павловичем Корабльовим і братом Татаринова – Миколою Антоновичем. Немов на старовинному фото ми бачимо російську інтелігенцію початку минулого століття в елегантному, по-літньому білому одязі, одухотворену, вишукану. І лише темний костюм Миколи Антоновича вносить дисонанс у гармонію цієї чудової композиції. Сумно і тремтливо, чарівлива Марія Василівна (Е.Денисенко) прощається з морем, що нагадує давні проводи шхуни "Свята Марія". Татаринови відправляються до Москви, подалі від важких спогадів про зниклих полярників. Корабльов (П.Маркін), мужній, привабливий, стриманий, залишається і обіцяє приїхати до столиці, бо закоханий у Марію Василівну.

На пристані тим часом розгортаються драматичні події – жандарми звинувачують у вбивстві поштаря і заарештовують Григор'єва Івана. Німий Сашко з усіх сил намагається довести невинність батька, але все даремно. Хлопчечка стає сиротою.

Миршава статура нещасної дитини, що самотньо сидить на пристані, її приреченість і беззахисність привертає увагу щиросердного Івана Павловича. Він хоче підбадьорити малого, а побачивши його німоту, – прагне допомогти навчитися говорити.

Вправа німого Сашка, який вчиться вимовляти: "Буря млою небо криє" знеацька перетворюється на бурю та імлу історичного перевороту. З усіх боків насуваються чийсь тіні, як примари старого світу, б'є на сполох знервований ритм мерехтіння ліхтарів. Малюк з поштарською сумкою у софитовому колі, загублений в цьому виру історії, опиняється у темряві та хаосі 1918 року. Гроза, блискавка і речитатив у стилі революційних пісень викарбовує кожне слово: "Руйнується світ на шматки ... / Ми історію, не перечитуючи, відправляємо сьогодні на злам". Світлове "стаккато" в мить перекидає увагу глядачів з нашого героя на новий персонаж – підлітка в колі софіту на верхівці пандуса. Маленький Сашко передає йому сумку з листами і прощається. На сцені залишається більш дорослий Григор'єв.

Поступово зростаючий динамізм мізансцени, вибуховий темпоритм створюють атмосферу вселенської руйнації, в якій неймовірно важко знайти свій шлях: "Вживай, на інших не розраховуй / У тебе більше немає нікого". І Сашко йде вперед.

Москва. Блошиний ринок початку НЕПу. Зі старого трамваю з розбитими шибками, що повільно викочується на сцену, висипаються, немов горох зі стручка, маленькі бешкетники-безпритульні в розкішному мальовничому дранті. Цих вуличних шибеників – від мініатюрної дівчинки-двоімвочки до угодowanego кремезного хлопчини – з великою віддачею та запалом грають діти. Чудові костюми (знов радує фантазія художника по костюмах М. Данилової), повна органіка, характерна пластика, вражаюча невимушеність вуличних обірванців-розбишак все працює на створення "смачного" колоритного сценічного колажу в дусі Ільфа та Петрова. "Ай-яй! Купи-продай!" завзято співають та майстерно витанцьовують разом з дітлахами, до яких приєднався наш герой Сашко Григор'єв, і дорослі торговці Блошиного ринку. "Родзинкою" ж цієї кумедної та веселої картини є хвацька чечітка на даху трамваю. "Блошиний ринок" – це чудовий мюзикловий номер на "біс!". Він підкорює гумором, легкістю, органікою – кожен рух народжується прямо на очах, – непідробним ентузіазмом дітей-акторів і майстерністю дорослих виконавців, які створюють злагоджений акторський ансамбль, єдиний пластичний малюнок.

На Блошиному ринку доля знову зводить Сашка з Корабльовим Іваном Павловичем, який переїхав до Москви і працює вчителем у школі-комуні № 6. Саме туди він і приводить свого юного архангельського друга, котрий завдяки його вправам, позбавився німоти. Як доказ чудесного зцілення – Григор'єв так натхненно, з драматичним талантом заспіває жалісну сирітську пісню, з якою звук жєбрувати, що навіть суворий директор школи Татаринів Микола Антонович (Ю.Мазихін) "подає" бідному сироті. Сашко знайомиться з новими друзями – "біологом" Валькою Жуковим з якоюсь живністю в банці та схильним до плазування перед начальством Ромашовим – і залишається навчатися.

Вуличну пісню впевнено і бадьоро разом з чудовим хлоп'ячим септетом вихованців виводить новоспечений "комунар" з під крила макету планера, поринаючи у нове життя. Важливий зміст в цій сцені має епізод, у якому корисливий та пронириливий Ромашов пропонує Сашкові продати йому шкіряну поштарську сумку. Вихопивши листи, він читає випадкові рядки, звернені до коханої на ім'я Марія та попередження про якогось Миколая. Григор'єв б'ється з Ромашовим за ці чужі листи і рішуче їх відбирає: "Ці листи, що колись не дійшли до адресата, – мій єдиний архангельський багаж. / Я читати по ним вчився, був німий і вилікувався. / Я їх знаю напам'ять, як "Отче наш"!"

Характер Миколи Антоновича Татаринова розкривається в музичній темі – пишномовний стиль, дидактичні настанови, моралізація, демагогія, розрахунок – верхні ноти його тенорової партії так контрастують з низькими баритональними інтонаціями мужнього і відвертого Івана Павловича.

Сцена знайомства Сашка та Каті – досліди із гримучим газом, вибух бабусиноного лактометра, їх дитяча бійка та примирення – монтована зі сценою "Танго любові". Корабльов освідчується у кохані Марії Василівні, дружині-вдові капітана Татаринова, яка все продовжує чекати свого чоловіка. Роль Марії Василівни, переконливо зіграла Еліна Денисенко, створивши образ прекрасної жінки з трагічною долею. Вона симпатизує Івану Павловичу, але хитрий та підступний Микола Антонович, у московському будинку якого Марія Василівна живе багато років, мов у полоні, боячись суперника, проганяє Корабльова. В цю драматичну ситуацію мажорною нотою дитячої безпосередності і широті вривається речитатив "каяття": "Бабушка, Бабуленька!" Сашка і Каті, котрі знищили бабусин прилад лактометр. А їх дружнє на одному диханні фінальне: "Ми не хотіли!" викликає бурхливий сплеск глядацького сміху. Так починається дружба Сашка з Катєю Татариновою.

Сашко знайомить Катю з Жуковим та Ромашовим і до їх злагодженого дитячого квартету "Ми візьмемо з собою з дитинства" приєднуються вже дорослі виконавці головних ролей. З'явившись на верхівках променів-пандусів, Катя – Катерина Гусєва, Сашко – Антон Арцев, Жуков – Олексій Россошанський, Ромашов – Олег Кузнєцов спускаються на сцену: "Капітани власної долі / Це нас кличе сигнал труби / ... Шукати і боротися, / Не зраджувати і не здаватися!" Мізансцена повторюється: тепер вже Сашко-підліток передає поштарську сумку з листами зовсім дорослому Григор'єву. Діти-актори під оплески зали прощаються с глядачами і їх повільно, немов пелюстки квітки, закривають підняті пандуси, звільняючи сценічний простір. Акторську естафету підхоплюють дорослі герої.

Нову главу театрального роману відкриває блискучий номер – новорічний карнавал з ялинкою-гірляндою із кольорових лампочок та пишним феєрверком на катку ЦПКО. Актори з задоволенням катаються на ковзанах по льоду, що, як у казці, з'явився на сцені! Мажорний настрій, невгамовний ентузіазм та молодий темперамент цього номеру викликали невтримно бажання підспівувати та пританцьовувати. Піднесену атмосферу свята та іскрометної радості фантазія О.Гусєнкова прикрасила майстерно виконаним степом – на лижах. Два відчайдухи-лижники були просто неперевершені. (Зазначимо, що всі масові танцювальні номери, найрізноманітніші за характером, відрізняє єдиний хореографічний стиль та естетизм. Органіка, легкість і оманлива простота дарують найяскравіші емоції залі. Глядач схиляється до думки, що інакше герої мюзиклу і не можуть існувати. Ця природність та майстерна техніка виконання – вищий пілотаж жанру).

Катя представляє хлопцям свою подругу Кіру (Ю.Свірідова) та запрошує своїх друзів на чашку чаю. Сашко Григор'єв бачить у квартирі Татариних макет шхуни "Свята Марія", портрет моряка і випадково дізнається про батька Каті – капітана Татарінова та зниклу експедицію. Він згадує старий лист з поштарської сумки і поспішає за ним, розуміючи, що автор цього листа – чоловік Марії Василівни і батько Каті.

Але Сашка випереджують Микола Антонович та Ромашов. Заздрість до щастя брата з коханою дружиною, бажання за будь-яку ціну зробити її своєю, штовхнули Миколу Антоновича на безчестя та зраду. Боягузтво бути викритим і покараним за загибель експедиції "Святої Марії", організація якої була доручена йому, вимушує Миколу Антоновича викрасти і знищити сторінку листа капітана Татарінова, де названо ім'я зрадника. Марія Василівна тільки рік тому нарешті стала його дружиною і він страшенно боїться втратити її назавжди. Здійснити новий злочин йому допомагає підлий Ромашов. Проте Сашко Григор'єв, так і не знайшовши зниклу сторінку, читає її текст напам'ять. Він згадує незрозумілий дивний підпис наприкінці листа, в якому Марія Василівна відразу впізнає улюблене прізвище капітана "Монтигомо – Ястребиный Коготь", відоме тільки їм двом. Дізнавшись страшну правду, вона кінчає життя самогубством.

Всі звинувачують Григор'єва в смерті матері Катерини. Микола Антонович, назвавши його "підлим наклепником", запевняє всіх, що визнає тільки звинувачення самого капітана Татарінова.

"Катя! Ти мені віриш?" – з надією звертається юнак до дорогої для нього дівчини, проте Катя мовчить. Спустошений, обмовлений, Сашко вирішує стати льотчиком і відшукати сліди експедиції, яка загинула, щоб довести свою правоту. Його арія поступово набирає рішучості та впевненості. Помости-пандуси, немов крила літака, піднімають і несуть героя до нових випробувань на зрілість.

Друга дія починається з навчального польоту: блакитне небо, пропелери літаків і команда веселих пілотів, які, затамувавши подих, слідкують за фігурами вищого пілотажу відчайдушного Григор'єва. Ще один карколомний віраж над головами – і товариші по службі розпластані по землі. Починається один з хитів "Норд-Осту" – номер "Льотчики" із шикарним степом п'яти льотчиків та трьох техніків з незабутнім приспівом: "Крило мос-є!". Майстерна робота ансамблю акторів цієї масової сцени викликає живу реакцію публіки, овації і бажання співати разом з ними "крило мос-є!". Це – прикраса вистави.

Мужність і готовність молодого пілота експериментувати, відточувати техніку оцінює сам Валерій Чкалов (у романі – льотчик Ч.) і надихає героя здійснити його мрію.

Безшумна трансформація і на сцені з'являється інтер'єр московської комунальної квартири – дверцята кімнат-вуликів, загальний санвузол з сидушками для унітазу і немовби живі герої М.Зоценка чи А.Аверченка. Татарин у сімейних трусах і національному халаті, жвава дамочка бальзаківського віку в кімоно, сусідка-скандалістка з дошкою для прання та інші яскраві індивідуальності, перелякані: з їх громадського унітазу "дивляться два ока!" якоїсь невідомою тварюки. Тямущі мешканці комуналки здогадуються, що це Жукови розвели в квартирі зоосад! Саме до нього, зануді-біолога, справжнього друга дитинства та юності, і прибуде бравий льотчик Григор'єв. Саме Жуков і його дружина Кіра підштовхнуть Сашку нарешті зустрітися з Катєю після довгої дев'ятирічної розлуки, а готовність героя-льотчика зателефонувати коханій дівчині рішуче підтримує весь галасливий колектив. І Сашко наважується. "Ай, молодця!" – безпосередній і такий по-дитячому радісний вирок сусіда-татарина просто поглине хвиля оплесків.

Тим часом у квартирі Татариних Ромашов у новенькому костюмі при повному параді і з квітами рішуче налаштований освідчитися Каті. Але дзвоник – і дівчина, нарешті почувши голос коханого Сашка, без жодних пояснень, миттєво зникає з дому, поспішаючи на побачення. Заінтригований та приголомшений поведінкою Каті, невдаха жених жартома плюхається спиною на сцену і завмирає з букетом квітів на грудях, наче небіжчик. Микола Антонович, пов'язаний з ним минулими "грішками" і бажаючий бачити його членом родини, пригадує про несподівану появу в "Головпівнічморшляху" якогось Григор'єва". Ромашов наказує Миколі Антоновичу зробити все, щоб Сашко зник із Москви.

Літній зелений парковий краєвид з підвісними мостами, під якими клубочиться легкий туман – чудове місце для зустрічі закоханих. Сюди приходять молоді пари, серед них Сашко і Катя. Коханням наелектризована сценічна атмосфера, але мужній льотчик ніяк не може вимовити жадані заповітні слова... Що з ним? "Що я несучу-у!" – у розпачі промовляє він і хор вторить: "Що він несе-е?!" Самоіронія, вміння героїв побачити себе з боку, відсторонено, надає дії психологічної достовірності, багатозначності. Закінчується сцена номером "Стривожене серце" у виконанні дуету Каті та Сашка.

"Головпівнічморшлях". Спущені пандуси – коридори державної установи, над ними гігантська мапа Півночі. Північний Льодовитий океан, полюс, безмежні простори... Десь там серед безгомінних арктичних широт в напрямку норд-ост зникла експедиція капітана Татарінова.

Поступово ділове життя держустанови набирає обертів. Службовці, відвідувачі, поодинокі заблукали представники малих народів Крайньої Півночі – пульсує ритм робочого дня. А як неперевершено віртуозно цей ритм вміють підтримувати секретарки, бухгалтерки та інші "делопутки" 30-х рр. приголомшений глядач оцінює за декілька наступних секунд. Друкарська машинка, рахівниця, прес-пап'є, арифмометри, канцелярсь-

кий папір – все це грає і оживає у руках цих залізних леді радянського бюрократизму, відбиваючи ритм хвацької чечітки. "У всьому повинна бути міра" відтворюють оголені струнки ніжки небачені па чи то канкану, чи то чарльстону "чарівниць", що сидять на робочих стільцях. (Яскрава фантазія хореографа О. Богданович, постановника чечітки Олега Гусенкова і режисера з пластики Сергія Лобанова подарувала ще один незабутній номер на "біс!".) Так, насправді дуже непросто прорватися Сашку Григор'єву через цей заслон бюрократії. Але скромному льотчику це вдається. Серед довгих коридорів "Головпівнічморшляху" він зустріне своїх давніх "друзів" – Миколу Антоновича і Ромашова, підла сутність яких не змінилася. І якщо Ромашов – нікчема і шантажист, якого не поважає навіть Микола Антонович, то він сам – ворог. Ю. Мазухін переконливо створює образ постарілого літнього Татарінова, котрий на очах перетворюється в жорстокого і серйозного противника, інтриги якого стануть на заваді планів Сашка.

На вокзалі перед вагоном потягу Григор'єв прощається з родиною Жукова, Корабльовим. Микола Антонович перешкодив здійсненню його мрії про пошукову експедицію по слідах "Святої Марії", але друзі вірять – він не відступиться. В останню мить з'являється Катя, і нарешті лунають слова кохання. Катя з бабусею вирішили переїхати до Ленінграду і розпочати нове життя. Дівчина буде чекати свого коханого. Радість переповнює юнака – акробатичний трюк – і щасливий Сашко заскакує в останній вагон потягу, що відправляється. Фінал сцени – ансамбль проводжаючих "Це – любов!". Всі герої, такі різні за віком, положенням, національністю, щирі в своїх почуттях – вони вірять в своє радісне завтра.

А завтра буде війна. Бомбардування, блокадний метроном, що вимірює хвилини життя, заграва над Ленінградом – комп'ютерні технології на гігантському екрані відтворюють атмосферу блокадної трагедії. Ледь-ледь відчутне тепло старенької буржуйки. Тут знаходить Катю Ромашов. І досі закоханий у дівчину, він розповідає, що Сашко помер, але вона не вірить йому.

Арія Ромашова у роковому стилі мабуть не може не асоціюватися з арією Іуди з "Ісуса Христа – суперзірки". Боягуз Ромашов наодинці ще раз переживає свою помсту ненависному супернику Григор'єву, якого зрадив і залишив помирати. Оголена темна сцена і в скупих проблисках світла жалюгідна людська істота, що нагадує звіра, котрий кидається, потрапивши до пастки. По ходу арії-монологу світлова партитура буде ускладнюватися, характер її суттєво відтінятиме стан Ромашова, а червоні вкраплення-спалахи на руках чи обличчі злочинця нагадуватимуть краплини крові. Рваний темпоритм, зростаючий драматизм спогадів, широка гамма емоційних відчуттів, внутрішніх мотивів – переконливо передається актором і вокально, і пластично. Змістовна кульмінація сцени – виправдання власної підлості як зойк відчаю: "Я не вбивав!!! Він сам...".

І звучить одна з найкращих у виставі арія Каті у блокадному Ленінграді, яка ллється просто з серця. Починається вона піано, лірично, зворушливо, як колискова (здається колискова з "Гусарської балади" Т.Хреннікова). Перед нами, бліда, безсила, змерзла Катя. Її струнка постать немовби скута полоном важких складок-брижів довгої темно-свинцевої хустки, що нагадує похмуре блокадне небо. Пропускаючи через себе кожне слово, проживаючи кожну думку, актриса майстерно проводить свою героїню через поліфонію почуттів, в якій одна домінанта – кохання, що сильніше за смерть. І вже немає блокади, бомбардування, страждань, – є лише всепереможна сила великого людського дару. Темрява відчаю і безвиході зникає, плечі звільнені від обійм-полону, жінка-мадонна співає гімн любові.

Виконавиця ролі Каті – харизматична Катерина Гусєва, випускниця Щукінського училища, створила одну з ключових сцен, емоційну кульмінацію вистави, хоча верхні ноти далися молодій актрисі непросто. Її майстерне володіння мистецтвом переживання і сценічний шарм, компенсували відсутність сильного вокалу.

Безнастанний дзвін, як набат, дзвоника у московській квартирі Татарінових. На порозі – Григор'єв. Поранений, кинутий напризволяще Ромашовим, льотчик вижив. Сашко застає паралізованого та онімлого Миколу Антоновича, покараного самою долею, його тепер доглядає Ромашов. Григор'єв пробачає цьому негіднику його підлість. Але той на останок завдає страшного удару: Катя загинула в Ленінграді.

За Полярним кругом. Північне небо ледь підсвічено блідими променями скупого сонця. Звучить бадьора, динамічна тема "Море німе, як риба" з картини "Пристань" з першої дії. Стейбище ненців. Ці представники малих народів Півночі в традиційних візерунчатих малицях спостерігають бій у повітрі і на морі та бояться більш за все, як би тріску не злякали. Світлове вирішення сцени постійно змінюється – від теплої гами, сповненої радості життя цих безпосередніх дітей природи, танцюючих і співаючих, до холодної, тривожної, що нагадує про суворий час. Раптом ненці (разом з глядачами) завмирають. Наближається приголомшливий зростаючий зойк... Гудуть пропелери і з під самих колосників прямо на сцену пікірує справжній бомбардувальник. Цей неймовірний технічний атракціон викликає в аудиторії просто шок. Екіпаж капітана Григор'єва на підбитому бомбардувальнику благополучно здійснює вимушене приземлення в стейбищі ненців.

Серед дерев'яних матеріалів, які приносять для ремонту літака, Сашко побачив багор зі шхуни "Свята Марія", його знайшли місцеві жителі на березі, як і судовий журнал, який він не міг не впізнати.

Мрія Сашка збулася. Тепер у нього є всі докази злочину Миколи Антоновича. Звучить романсова тема з початку вистави: "Там, на краю землі". Але без Каті все це вже неважливо.

Льотне містечко. Під веселу мелодію "Льотчиків" один з членів відважного екіпажу ділиться враженнями після героїчного бойового вильоту. З'являється капітан Григор'єв, в руках у нього бойова нагорода. Товариші радіють, що екіпаж вижив. Капітан же виглядає відчуженим і сумним. Дивує прохання пройти на КПП – там хтось чекає на нього: "Я нікого не чекаю!".

Розкішне волосся, струнка, граціозна статура, красуня в білому, як мрія із снів... До нього в обійми кидається його Катя. А може це марення... Завдяки Корабльову, Катя знайшла Сашка за Полярним кругом. Вони знову разом.

Звучить тема "Там, на краю землі". Катя і Сашко відкривають судовий журнал – історія оживає перед ними.

І ось останній акорд вистави. Поворотне коло дибиться, дує норд-ост і розколоті крижані глиби, заворожуючи фантастичним сьйвом, звільняють остов "Святої Марії". З під планшету сцени велично підіймається легендарний корабель капітана Татарінова. Це незабутнє видовище – "Святій Марії" зала аплодує стоячи. Звучить фінальний хіт "Там, на краю землі" у виконанні всіх учасників вистави.

Наукова новизна роботи полягає в утвердженні значення європейського "мюзиклового буму" кінця ХХ – початку ХХІ ст. як нового етапу розвитку сучасного театрального-музичного мистецтва, зокрема російського мюзиклу "Норд-Ост" як вдалої моделі поєднання західних технологій створення і прокату видовищної форми з традиціями системи ілюзорного театру.

Висновки. Мюзикл "Норд-Ост" відкрив нову сторінку в історії сучасного російського театру, продемонструвавши високий художній рівень постановочної і виконавської культур; акторський універсалізм всіх учасників вистави – як дорослої, так і дитячої трупі, успішний дебют молоді когорти акторів "легкого жанру", серед яких виконавці головних ролей – Катерина Гусєва, Антон Карцев, Олексій Россошанський, Олег Кузнецов; наявність новітніх технологій та оволодіння практикою бродвейського маркетингу. Проте вистава підкорювала не так новітніми сценічними технологіями, "атракціоном", іншими театральними ефектами, як азартом, старанністю акторів, простотою режисерського вирішення і виразністю дійства.

"Норд-Ост" сприяв подальшому розвитку жанру на російській національній основі, так, наприклад, було створено мюзикли "12 стилів", "Веселі хлоп'ята", "Губи" (за романом В.Набокова "Камера обскура"), "Країна кохання" (за "Снігуронькою" М.Островського) та інші.

"Норд-Ост", поєднавши російські театральні традиції і запозичену західну продюсерську модель, довів глядачам, що мюзикл говорить про найважливіше і значиме доступною художньою мовою, вміє розкрити своїми виражальними засобами вершини літературної класики. Як видовищне дійство, він приваблює аудиторію глядачів, особливо молодь, і, як поліфункціональний жанр, крім виховної, гедоністичної, естетичної функцій виконує ще одну надзвичайно важливу – пізнавально-евристичну.

Література

1. Варгафтик А. Для лохов и копенгагенов / А. Варгафтик // Театр. – 2002. – № 1. – С. 12–14.
2. Давыдова М. Дан приказ на северо-восток. В Москве появился мюзикл "Норд-ост" / М. Давыдова // Время новостей. – 2001. – 18 окт. – С. 7.
3. Игнатов Б. Создаем собственную классику. Мюзикл "Норд-Ост" // Большой. – 2002. – № 1. – С. 70–71.
4. Кичин В. Призрак мюзикла. Два капитана начнут новую жизнь русского театра / В. Кичин // Известия. – 2001. – 31 июля. – С. 9.
5. Крижевский А. Главсреморпутъ пляшет. Мюзикл "Норд-Ост" намеревается быть заразным / А. Крижевский // Независимая газета. – 2001. – 24 октября. – С. 8.
6. Потапова Н. Мюзикл шагает по Москве ("Норд-Ост" и "Нотр-Дам") / Н. Потапова // Петербург. театр. журн. – 2002. – № 28. – С. 125–128.
7. Театральный дневник Григория Заславского // Новый мир. – 2002. – № 11. – С. 198–203.

References

1. Vargaftik, A. (2002). For suckers and Copenhagen. *Teatr*, 1, 12–14 [in Russian].
2. Davydova, M. (18 Oct. 2001). There is an order to the north-east. The musical "Nord-Ost" appeared in Moscow, *Vremya novostey* [in Russian].
3. Ignatov, B. (2002). We create our own classics. Musical "Nord-Ost". *Bolshoy*, 1, 70–71 [in Russian].
4. Kichin, V. (31 Jul. 2001). The ghost of the musical. Two captains will begin a new life of Russian theater, *Izvestiya* [in Russian].
5. Krizhevskiy, A. (24 Oct. 2001). Glavsremmorput dances. The musical "Nord-Ost" intends to be infectious, *Nezavisimaya gazeta* [in Russian].
6. Potapova, N. (2002). The musical moves around Moscow ("Nord-Ost" and "Notre Dame"). *Peterburgskiy teatralnyy zhurnal*, 28, 125–128 [in Russian].
7. Theater Diary of Grigory Zaslavsky (2002). *Novyy mir*, 11, 198–203 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 09.10.2017 р.